

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ІНДУСТРІАЛЬНА МОДЕЛЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БАЗИСНИХ І ПОХІДНИХ ІНСТИТУЦІЙ

INDUSTRIAL MODEL OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF ECONOMIC OWNERSHIP RELATIONS: THE RELATIONSHIP BETWEEN BASIC AND DERIVATIVE INSTITUTIONS

УДК 330.113.4:330.117

<https://doi.org/10.32843/infrastruct42-1>

Овечкіна О.А.

к.е.н., доцент кафедри економіки
і підприємництва

Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

Маслош О.В.

к.х.н., доцент кафедри економіки
і підприємництва

Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

Ovetchkina Olena

Volodymyr Dahl

East Ukrainian National University

Maslosh OIha

Volodymyr Dahl

East Ukrainian National University

У статті визначено, що система відносин власності має різні моделі функціонування за умов індустріального та постіндустріального типів суспільства. Доведено, що в епоху індустріальної економіки завдяки титулу власності утверджуються базові інститути системи власності, одночасно утворюється типова конфігурація базових інститутів, що забезпечують реалізацію капіталістичної власності. У статті визначено, що інститут праці став похідною формою, яка зорієнтована на обслуговування функціонування інституту капіталістичної власності. Показано, що в індустріальній економіці посилюються відносини експлуатації між роботодавцями та найманими працівниками, відносини домінування між «вільними» ринковими суб'єктами. Доведено, що подальші дослідження можуть бути пов'язані з розробленням методології дослідження базових і похідних трансформацій відносин власності під час переходу до постіндустріального суспільства.

Ключові слова: інститут власності, інститут влади, інститут управління, інститут праці, інститут споживання, інститут ринку, титульний капітал власності, транзакція прав, індустріальна модель функціонування власності, функції системи капіталістичної власності, постіндустріальне суспільство.

В статті определено, что система отношений собственности имеет различные

модели функционирования в условиях индустриального и постиндустриального типов общества. Доказано, что в эпоху индустриальной экономики благодаря титулу собственности утверждаются базовые институты системы собственности, одновременно образуется типичная конфигурация базовых институтов, которые обеспечивают реализацию капиталистической собственности. В статье определено, что институт труда стал производной формой, ориентированной на обслуживание функционирования института капиталистической собственности. Показано, что в индустриальной экономике усиливаются отношения эксплуатации между работодателями и наемными работниками, отношения доминирования между «свободными» рыночными субъектами. Доказано, что дальнейшие исследования могут быть связаны с разработкой методологии исследования базовых и производных трансформаций отношений собственности при переходе к постиндустриальному обществу.

Ключевые слова: институт собственности, институт власти, институт управления, институт труда, институт потребления, институт рынка, титульный капитал собственности, транзакция прав, индустриальная модель функционирования собственности, функции капиталистической собственности, постиндустриальное общество.

The article defines that the system of property relations has different models of functioning under conditions of industrial and postindustrial types of society. It is proved that in the era of industrial economy due to the title of ownership, the basic institutions of the property system are approved. It is determined that at the same time a typical configuration of the basic institutions that provide the realization of capitalist property is formed: the institute of property – the institute of power – the institute of management – the institute of labor. The article shows that the institute of labor has become a derivative form that is focused on servicing the “normal” functioning of the institute of capitalist property. It is proved that the accumulation of qualitative changes in the configuration of “capital-labor” concerns not the basic institutes, but the shifts in the actions of the derived institute of labor. It is shown that in the industrial economy the absolute title of ownership is constantly reproduced and the characteristic features of the “consumer society” are preserved. It is determined that the relations of exploitation between employers and employees do not disappear, and the relations of dominance are strengthened between “free market actors”. It is determined that the old form of exploitation of wage labor (long-term employment contracts) is replaced by a new form (short-term contracts). It is proved that the transition to short-term contracts strengthens all instruments of economic and non-economic coercion of employees. It is shown that the institutional matrix of societies of industrial type is a priori deformed due to the displacement of the labor institute, and provokes the appearance of a complex of negative social consequences. It is shown that the main negative consequences of the reproduction of the industrial model of functioning of property relations are the derivation of the institute of “consumption” from the institutes of property and power and the absolute subordination of the economic interests of employees to the goals of big business. The article identifies that further research may be related to the development of a methodology for the study of basic and derivative transformations of property in the transition to a postindustrial society and the creation of a modern concept of transformations of the system of relations of capitalist property.

Key words: institute of property, institute of power, institute of management, title capital of property, transaction of rights, industrial model of functioning of property, functions of system of capitalist property, postindustrial society.

Постановка проблеми. Дослідники світової економіки та її тенденцій відзначають, що за критерієм мегатрендів (великомасштабних процесів світового розвитку) та епох еволюції людства

зазвичай виділяють три базові типи економіки, а саме аграрний, індустріальний і постіндустріальний [1, с. 38; 2]. Рівням складності й структури кожного з цих базових типів господарства відповідають

типи, види й моделі економіки. Так, найбільш відомими є капіталістичний і соціалістичний, ринковий і командно-адміністративний види господарства індустріального типу [3].

Слід відзначити, що ринкова економіка індустріального типу у капіталістичній формі свого існування досліджувалась на певних історичних етапах розвитку представниками різних шкіл і напрямів економічної думки, які концентрували увагу на вивченні трансформацій інституціональної підсистеми суспільства (теорія інституціоналізму), змін моделей поведінки суб'єктів господарювання й управління (теорія поведінкової економіки, теорія моральної економіки тощо) [4]. При цьому в полє зору зарубіжних вчених не потрапляли проблеми зрушень капіталістичної власності, що постійно накопичувались, а описувались лише причини й наслідки переходу багатьох розвинених країн до моделі «держави загального благоденства» [5].

Ринкова економіка постіндустріального типу тільки розпочинає свій історичний шлях, отже, ще не досягла того рівня зрілості, який є гарантом адекватного визначення її родових, субстанціональних якостей. Однак ті особливості, які вона вже виявила, дають змогу проводити її співставлення з історично попередньою індустріальною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В науковій літературі з'явилась уже достатня кількість робіт вітчизняних і зарубіжних авторів, в яких індустріальна й постіндустріальна економіки порівнюються не лише за похідними, але й за базовими системними елементами. Так, дослідження змін у капіталістичній індустріальній економіці багатьох країн перш за все пов'язується з вирішенням питань трансформацій відносин власності. Розгорнута характеристику цих трансформацій розпочато у низці робіт зарубіжних учених, де визначається, що еволюція господарських укладів супроводжується зміною змісту відносин власності на фактори й результати виробництва, а саме:

1) домінування власності на працю та землю в доіндустріальній економіці заміщається домінуванням власності на фізичний капітал в індустріальному господарстві та, відповідно, домінуванням власності на знання (інформацію, що характеризується певним рівнем осмислення та структурованості), а також інтелектуальної власності в постіндустріальному суспільстві [6, с. 25];

2) відбуваються зміни об'єкта правомочностей власності в процесі функціонування індустріальної економіки від фізичного капіталу до фінансового капіталу й надалі до інтелектуального капіталу [7];

3) відчуженість найманого робітника від фізичного капіталу роботодавця заміщується невіддільністю співробітників (з високоінтелектуальною робочою силою) від знань, які вони продукують [8].

На думку зарубіжних дослідників, суперечності між найманими робітниками і роботодавцями не зникають. Навпаки, вони посилюються через зміни відносин між цими суб'єктами в межах підприємства та через значні зрушення у відносинах між ринковими суб'єктами. Цей момент загострення відносин між найманими робітниками і роботодавцями відзначено вченими, які досліджували зміни концепції найму під час капіталізму (моделі відносин між капіталом і працею) [9, с. 525].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змін наявної моделі функціонування капіталістичної власності. Для дослідження поставленої мети необхідно вирішити такі питання, як виявлення характерних рис моделі функціонування капіталістичної власності в епоху індустріальної економіки; визначення особливостей відтворення абсолютного титулу власності; опис змін, що відбуваються у конфігурації «капітал – праця».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відомий польсько-британський вчений З. Бауман відзначив, що розвиток капітальної вартості деформує концепцію найма, він втрачає свою гнучкість, стає більш конфліктним, адже набуває таких змін. Перш за все спостерігається перехід від довгострокового найму робітників за договорами до роботи за короткостроковими контрактами (або без них чи взагалі без будь-яких обумовлених гарантій) аж до роботи лише до «чергового повідомлення» про звільнення [10, с. 82, 85].

Продовжуючи дослідження З. Баумана стосовно змін старої моделі відносин між капіталом і працею, Е. Райт відзначає, що нинішня модель найму (тобто та, яка з'явилась наприкінці ХХ ст.) є рухливою, вона характеризує взаємне роз'єднання найманих робітників і роботодавців, нерозривний зв'язок яких спостерігався під час розквіту індустріальної економіки.

Кожен із суб'єктів конфігурації «капітал – праця», як відзначає Е. Райт, отримує автономію, якої раніше не було. Капітал скасував свою залежність від праці, посилюючи власне пересування завдяки мобільності фінансових активів. Ця нова якість мобільності капіталу зробила неефективними довгострокові угоди найму, збільшення штату фірм, їх укрупнення, укладання довгострокових дорогих проєктів, адже все це може ускладнювати пересування капіталів [11, с. 131]. Обидва дослідники аргументовано підкреслюють, що стара форма експлуатації найманої праці (довготривале відчуження безпосередніх виробників від засобів і результатів виробництва) заміщується новою формою, а саме короткостроковими контрактами, у яких відсутній соціальний захист; ігноруються потреби робітників і задоволення їх мотивів до підвищення трудової активності; посилюється психологічний тиск завдяки пропозиції лише короткотермінового найму й погрозам звільнення у будь-який час.

Крім того, не лише між роботодавцями й найманими працівниками не зникають відносини експлуатації, адже відносини домінування посилюються навіть між «вільними ринковими акторами». На думку Е. Райта, таку ідею висловив Дж. Ремер, який, використовуючи теорію раціонального вибору, досліджував проблеми домінування та панування у сфері обміну. Дж. Ремер відзначив, що, використовуючи монополію на окремі види ресурсів, суб'єкти-монополісти під час реалізації оголошених стратегій індивідуальної оптимізації бізнесу на практиці провокують посилення власного домінування на ринку, поглиблюють асиметричний розподіл влади в рамках обміну [11, с. 131; 12], отже, нецивілізованими методами підтверджують абсолютний титул власності.

Демонстративним узагальненням викладеного матеріалу може бути розроблена авторами статті індустріальна модель функціонування відносин власності на фактори й результати виробництва, що представлена на рис. 1, який наочно ілюструє початок наростання кількісних змін у інституціонально оформлених титулах власності відносинах власника й невластника факторів виробництва. Титул власності закріплює права й правомочності власника-капіталіста й утримує власність у певному інституціональному режимі («капітал-власність – капітал-функція – капітал-власність»).

Використовуючи термінологію системного аналізу, можемо сказати, що титул власності здійснює, за термінологією Л.Г. Мельника, функції «самозбереження» й «самоочистки» системи капіталістичної власності [13].

В межах системи привласнення-відчуження власник має право абсолютної власності на фактори й результати виробництва. Невласник «знаходить» право користування виробничими ресурсами як об'єктами чужої власності через трудові контракти (договори) як результати ринкових угод. На ринку праці виявляється право власності робітника на свою робочу силу й реалізується у виробничій діяльності, організованю іншою особою (власником факторів виробництва). Ринкова угода найму представляє передачу найманим робітником права власності на свою робочу силу роботодавцю як право користування нею.

При цьому можливості використання чужої робочої сили різняться залежно від якості робочої сили й соціального стану її власника. Відповідно до чинного трудового законодавства США виділяють три основні види трудових контрактів (договорів), а саме трудовий договір з рядовим співробітником (регулюється внутрішніми актами компанії); контракт зі співробітником-менеджером (також регулюється всередині компанії); контракт з працівником по найму (істотно відрізняється від

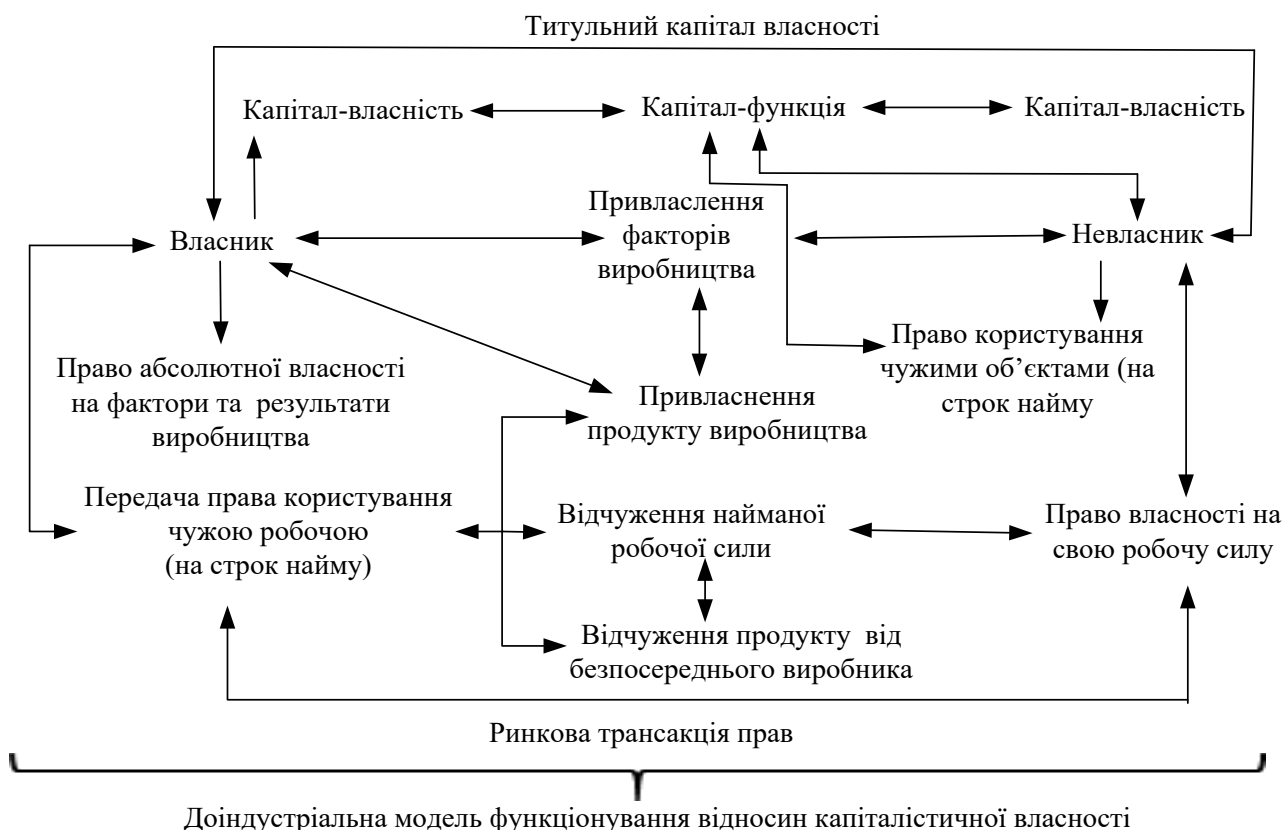

Рис. 1. Відносини капіталістичної власності на засоби й результати виробництва: доіндустріальна модель функціонування

Джерело: розроблено авторами

трудового договору, адже ці контракти не вимагають від роботодавця перерахування податків за працівника (пенсійних перерахувань) та оплати медичної страховки співробітникам) [14].

Отже, титул власності є підтвердженням абсолютного права власності, тобто права суб'єкта-власника протистояти інтересам і діям осіб, що вступили в зобов'язальні правовідносини щодо використання чужого майна. Титул власності є специфічною інституціональною формою реалізації капіталу, адже з утвердження титулу власності розпочинається безперервний рух капітальної вартості як капіталу-функції, а закріпленням титулу власності (капіталу-власності) завершується цикл відтворення капіталу. Титул власності, закріплюючи абсолютне право власника як повного володаря об'єктів власності, надає обмежене право користування невласнику, що є найманим робітником.

В середині ХХ ст. спостерігаються результати накопичення кількісних змін у процесі самовідтворення відносин власності, що пов'язувались розширенням угод купівлі найманими працівниками цінних паперів підприємства-роботодавця. Однак в абсолютному початковому титулі власності роботодавця, що визначав обмеженість похідних прав найманого працівника у ставленні до чужих факторів виробництва, не відбулося поступових якісних зрушень. Проте стосовно похідних інституцій слід сказати, що розпочався перехід від підетапу накопичення кількісних змін до підетапу накопичення кількісно-якісних зрушень. Отже, наприкінці ХХ ст. фіксується початок серії якісних інституціонально-економічних змін, що стосуються передусім похідних інституцій, але таких, що впливають на стан капіталістичної власності [15; 16].

Кількісно-якісні зміни, представлені у вищезгаданій індустріальній моделі відносин капіталістичної власності, проявляються через посилення процесу диференціації прав власності (пучки правомочностей власності). На цьому підетапі трансформацій, за термінологією Л.Г. Мельника, відбулася самореструктуризація власності, тобто відтворилися її базисні інституціонально-економічні конструкти (капіталістична власність – економічна влада монополій – управління як реалізація власності), проте почали закріплятися доцільні (з точки зору капіталістичної власності на фактори й результати виробництва) зміни похідних форм [13], що стало першою ознакою тривалого переходу індустріальної моделі власності у постіндустріальну.

Дослідження процесів самовідтворення базисних інституціонально-економічних конструктів власності наведено в роботах І.Г. Філіппової, В.В. Дементьєва та інших науковців [17; 18], які відзначають, що формування інституту праці відбулося значно раніше інститутів власності, влади й управління. В подальшому праця сама стала об'єктом відчуження, що привело до появи інсти-

туту управління, функціями якого стали цілепокладання, організація, координація трудової діяльності, а регламентована управлінськими заходами й рішеннями праця втратила свої початкові властивості та виродилася в роботу.

Парадокс розвитку капіталістичної власності полягає в тому, що «праця спочатку дала право на власність, стала джерелом права власності» [19, с. 29], а надалі інститут праці почав втрачати свої основні функції, адже функція цілепокладання перейшла до інституту управління, який також сприяв відчуженню праці від робітника через її регламентацію; функція розподілу захоплює інститут власності; інститут влади почав активно виконувати функцію примусу, яка стала необхідною в умовах відчуженої праці, перетвореної на примусову роботу. У працюючих робітників залишилася лише функція споживання придбаних, а не вироблених благ. Отже, відчуження людини від засобів виробництва, власної праці та її результатів, людини від людини не зникає, а постійно відтворюється, накопичуючи підсумковий результат, такий як збереження відносин привласнення-відчуження, що гарантуються інститутом власності, та відносин примусу, що забезпечуються інститутом влади [17, с. 12–13].

На цих основах будувались індустріальна модель економіки ХХ ст. та, відповідно, «суспільство споживання», або «держава загального благоденства», ідеологія яких сьогодні, по-перше, культивує «споживчу» функцію суб'єктів; по-друге, трудову функцію вважає не лише другорядною, але й навіть третерядною, адже людина працює не тому, що цим приносить користь спільноті, до якої належить, а для того, щоби знайти можливість «споживати» й забезпечувати попит для капіталістів – виробників благ, а також відтворювати свою робочу силу для обслуговування капіталу; по-третє, ретельно приховує той факт, що інститут праці перебуває під впливом «інституту споживання», що є похідним від інституту власності; «витісняється» (замінюється) інститутом ринку у базовій інституційній матриці.

Отже, в індустріальній моделі функціонування економічної власності інституту власності й влади мають домінуючий статус, інституту споживання й ринку отримують статус похідних інституціональних форм, що не конфлікують з провідними інституціями, а інститут праці, втративши статус базового інституту, натомість став похідним і пригнобленим. Інституційна матриця суспільств індустріального типу постає таким чином апріорі деформованою, провокуючи появу комплексу негативних суспільних наслідків (зниження соціальної згуртованості, гальмування механізмів, що її забезпечують, агресію до інакомислячих, посилення індивідуалізму як цінності життя тощо), що «прикриваються» розмовами про демократію,

вільний вибір, толерантність, соціальну відповідальність капіталу, але фактично стають зайвими елементами соціальної свідомості, які лише «заважають» [2; 20].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи викладений матеріал, маємо відзначити, що в ринкових моделях економіки індустріального типу не лише основні базові, але й похідні інститути зорієнтовані на обслуговування «нормального» функціонування інституту капіталістичної власності, що інституціонально підтверджує та економічно відтворює причинно-наслідковий взаємозв'язок між процесами накопичення об'єктів власності, збільшенням прав власності на «зростаючу частку продукту» й посиленням інституту влади. Отже, накопичення якісних змін у процесі функціонування відносин капіталістичної власності у господарствах індустріального типу стосуватиметься передусім її похідних інституційно-економічних форм, які першими демонструватимуть певні зрушення.

Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути пов'язані з розробленням, по-перше, методології дослідження базових і похідних трансформацій відносин власності під час переходу суспільства до постіндустріального типу розвитку; по-друге, сучасної концепції перетворень системи капіталістичної власності, яка має логічно вбудовуватися у теорію постіндустріального суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тарасевич В.Н., Завгородняя Е.А. Инновационно-информационная экономика: постиндустриальность, генерационность, открытость. *Економіка України*. 2018. № 3 (668). С. 36–49.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / пер. с англ. Москва : Весь Мир, 2004. 188 с.
3. Добринская Д.Е. Современные направления в марксизме: аналитический марксизм. *Вестник Московского государственного университета. Серия 18. Социология и политология*. 2015. № 2. С. 61–75.
4. Боулз С. Моральная экономика: почему хорошие стимулы не заменят хороших граждан. *Экономическая социология*. 2016. Т. 2. № 4. С. 100–129.
5. Райт Э.О. Что такое аналитический марксизм? / пер с англ. Москва : Русский Либмонстр (Libmonster.ru). URL: <https://libmonster.ru/m/articles/view/что-такое-аналитический-марксизм> (дата звернення: 25.04.2020).
6. Шевко Н.Р. Развитие субстанциональной концепции информации в экономике, основанной на знаниях : автореф. дисс. ... докт. экон. наук. Казань, 2014. 48 с.
7. Титов А.В. Интеллектуализация факторов производства в условиях становления экономики знаний : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Казань, 2013. 26 с.
8. Сарайкина Е.М. Реализация интеллектуально-креативного ресурса в системе управления пред-

принимательскими структурами в постиндустриальной экономике : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Казань, 2013. 25 с.

9. Спенс А.М. Передача сигналов в ретроспективе и информационная структура рынков. *Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков* : в 5 т. Т. V : Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов : в 2 кн. Кн. 2 / сопред. науч.-ред. совета Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов ; отв. ред. Г.Г. Фетисов. Москва : Мысль. 2005. С. 484–534.

10. Бауман З. Возвышение и упадок труда. *Социологические исследования*. 2004. № 5. С. 77–86.

11. Райт Э.О. Что такое аналитический марксизм? *Вопросы экономики*. 2007. № 9. С. 121–138.

12. Bowles S., Gintis H. Contested Exchange. *Politics & Society*. 1990. Vol. 18. № 2. P. 165–222.

13. Мельник Л.Г. Научные основы самоорганизации экономических систем. *Механізм регулювання економіки*. 2010. Ч. 1. № 3. Т. 1. С. 12–27.

14. Наем работников. URL: <https://arb-platform.org/ru/temy/naem-rabotnikov> (дата звернення: 25.04.2020).

15. Титул права собственности. URL: <https://discovered.com.ua/glossary/titul-prava-sobstvennosti> (дата звернення: 25.04.2020).

16. Абсолютное право. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/22/%D0%90%D0%91%D0%A1% (дата звернення: 25.04.2020).

17. Филиппова И.Г. Методологическая концепция анализа социально-экономических систем : монография. Луганск : изд-во ВНУ им. В. Даля, 2012. 264 с.

18. Дементьев В.В. Власть: экономический анализ. Основы экономической теории власти : монография. Донецк : Каштан, 2003. 200 с.

19. Соціально-філософські аспекти розвитку економіки, управління та освіти в умовах формування сучасного суспільства : монографія / за ред. М.П. Іщенко, Н.М. Пантелєєвої, І.І. Руденка. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2017. 473 с.

20. Ціннісні орієнтири інституціоналізації економічного розвитку : кол. монографія / за заг. ред. А.О. Задої. Донецьк : державний ВНЗ «НГУ», 2010. 768 с.

REFERENCES:

1. Tarasevich V.N., Zavgorodnyaya E.A. (2018) Innovationno-informatsionnaya ekonomika: postindustrial'nost', generatsionnost', otkrytost' [Innovation and information economy: postindustriality, generality, openness]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (668), pp. 36–49.
2. Bauman Z. (2004) *Globalizatsiya. Posledstviya dlya cheloveka i obshchestva* [Globalization. Implications for humans and society]. Moscow : Ves' Mir. (in Russian)
3. Dobrinskaya D.E. (2015) *Sovremennye napravleniya v marksizme: analiticheskiy marksizm* [Modern Trends in Marxism: Analytical Marxism]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 18. Sotsiologiya i politologiya*, no. 2, pp. 61–75.
4. Boulz S. (2016) *Moral'naya ekonomika: pochemu khoroshie stimuly ne zamenyat khoroshikh grazhdan* [Moral economics: why good incentives do not replace good citizens]. *Ekonomicheskaya sotsiologiya*, vol. 2, no. 4, pp. 100–129.

5. Rayt E.O. Chto takoe analiticheskiy marksizm? [What is analytical Marxism?]. URL: <https://libmonster.ru/m/articles/view/chto-takoe-analiticheskiy-marksizm> (accessed 25 April 2020).
6. Shevko N.R. (2014) *Razvitie substantsional'noy kontseptsii infomatsii v ekonomike, osnovannoy na znaniyakh* [The development of the substantive concept of information in a knowledge-based economy] (PhD tesis). Kazan'.
7. Titov A.V. (2013) *Intellektualizatsiya faktorov proizvodstva v usloviyakh stanovleniya ekonomiki znaniy* [Intellectualization of factors of production in the context of the formation of a knowledge economy] (PhD tesis). Kazan'.
8. Saraykina E.M. (2013) *Realizatsiya intellektual'no-kreativnogo resursa v sisteme upravleniya predprinimatel'skimi strukturami v postindustrial'noy ekonomike* [Realization of the intellectual and creative resource in the system of managing entrepreneurial structures in the post-industrial economy] (PhD tesis). Kazan'.
9. Spens A.M. (2005) *Peredacha signalov v retrospektive i informatsionnaya struktura rynkov Mirovaya ekonomicheskaya mysl'*. Skvoz' prizmu vekov. [Signaling in retrospect and the information structure of markets World economic thought. Through the prism of centuries], vol. 5, no. 2, Moscow : Mysl'. (in Russian)
10. Bauman Z. (2004) *Vozvyshenie i upadok truda* [The rise and decline of labor]. *Sotsiologicheskie issledovaniya*, no. 5, pp. 77–86.
11. Rayt E.O. (2007). Chto takoe analiticheskiy marksizm? [What is analytical Marxism?]. *Voprosy ekonomiki*, no. 9, pp. 121–138.
12. Bowles S., Gintis H. *Contested Exchange*. Politics&Society. 1990. Vol. 18. № 2. P. 165–222.
13. Mel'nik L.G. (2010). *Nauchnye osnovy samoorganizatsii ekonomicheskikh sistem*. [Scientific foundations of self-organization of economic systems]. *Mekhanizm regulyuvannya ekonomiki*, p. 1, no. 3, vol. 1, pp. 12–27.
14. Naem rabotnikov. URL: <https://arb-platform.org/ru/temy/naem-rabotnikov> (accessed: 25 April 2020).
15. Titul prava sobstvennosti. URL: <https://discovered.com.ua/glossary/titul-prava-sobstvennosti> (accessed 25 April 2020).
16. Absolyutnoe pravo. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/22/%D0%90%D0%91%D0%A1% (accessed: 25 April 2020).
17. Filippova I.G. (2012) *Metodologicheskaya kontseptsiya analiza sotsial'no-ekonomicheskikh sistem: monografiya* [Methodological concept for the analysis of socio-economic systems: monograph]. SNU im. V. Dalia. (in Ukrainian)
18. Dement'ev V.V. (2003) *Vlast': ekonomicheskyy analiz*. *Osnovy ekonomicheskoy teorii vlasti: monografiya* [Power: economic analysis. Fundamentals of the economic theory of power: a monograph]. Donetsk : Kashtan. (in Ukrainian)
19. Ishchenko M.P., Pantelieieva N.M., Rudenko I.I. (2017) *Sotsialno-filosofski aspekty rozvytku ekonomiky, upravlinnia ta osvity v umovakh formuvannya suchasnoho suspilstva: monohrafiya* [Socio-philosophical aspects of development of economy, management and education in the conditions of formation of modern society: monograph], Cherkasy : PP Chabanenko Yu.A.
20. Zadoi A.O. (ed.) (2010) *Tsinnisni oriiientyry instytutsionalizatsii ekonomichnoho rozvytku* [Values of institutionalization of economic development], Donetsk : derzhavnyi VNZ "NHU".